

УДК 364:342.7(477)

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.51.22>

МОДЕРНІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Світлана Присяжнюк

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

Військовий інститут

вул. Юлії Здановської, 81, 02000, м. Київ, Україна

У статті проаналізовано перспективні шляхи модернізації механізмів державної гуманітарної політики в умовах повномасштабної агресії РФ проти України.

З'ясовано, що цілями державної гуманітарної політики є: зміцнення громадянської ідентичності; створення умов для виховання громадян; збереження історичної та культурної спадщини та її використання для виховання і освіти; передача від покоління до покоління усталених для цивілізації цінностей та норм, традицій, звичаїв і зразків поведінки; створення умов для реалізації кожною людиною її творчого потенціалу; забезпечення доступу громадян до знань, інформації, культурних цінностей і благ.

Встановлено, що російсько-українська війна висвітлила низку системних проблем у гуманітарній сфері, які передусім пов'язані із формуванням інституційних механізмів діалогової комунікації держави і громадянського суспільства з метою реалізації державної гуманітарної політики. Тож державі важливо забезпечити ефективне управління гуманітарною безпекою, тобто безпосередній вплив органів державної влади на процеси гуманітарного розвитку, сукупність скоординованих засобів, дій і заходів держави, що здійснюються навколо стратегії безпеки та цілеспрямованих рішень щодо розробки та реалізації захисту життєво важливих інтересів суспільства від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Доведено, що гуманітарна політика має розглядатись як обов'язковий механізм впливу держави на формування суспільної свідомості та системи суспільних цінностей. Модернізація механізмів гуманітарної політики має враховувати потребу у забезпеченні національного спротиву України, розвиток національної ідентичності та суспільного розвитку з урахуванням міжнародних демократичних цивілізаційних принципів і цінностей.

Ключові слова: гуманітарна політика, гуманітарна сфера, гуманітарний розвиток, масова культура, гібридна війна, стратегічні комунікації, наративи.

В умовах повномасштабної агресії РФ проти України важливого значення набуває сфера ціннісного самовизначення соціуму, що безпосередньо пов'язана з масовою свідомістю і суспільно-політичними процесами суспільства. Актуалізуються питання формування національної масової культури, яка буде пропагувати українські ідеї і цінності, витісняючи гібридні наративи з публічного простору. Гібридні виклики сучасності доводять, що гуманітарна політика держави є одним із ключових механізмів забезпечення національної безпеки.

Внутрішній політико-соціальний дискурс України останніх місяців зумовив нагальну потребу пошуку шляхів модернізації механізмів реалізації державної гуманітарної політики, яка дещо недооцінювалась з точки зору впливу на суспільство й продукування деструктивних ідей, спрямованих на розкол суспільства й державності, розмивання цінностей й національно-культурної ідентичності.

Аналіз останніх досліджень. І. Мельник [1] досліджував механізми впливу держави на формування масової культури в умовах гібридної війни. Д. Демидко [2] проаналізував вплив державної гуманітарної політики на становлення громадянського суспільства в контексті національної безпеки України. А. Лясота [3], Г. Ситник [6], С. Андреев [6] та О. Чечель [7] вивчали особливості державного управління у гуманітарній сфері. А. Бойко [8] та Н. Доній [9] розкрили сутність та зміст масової культури у контексті реалізації гуманітарної політики. О. Фінагіна [10] та С. Телушин [11] досліджували передумови, принципи та інструменти реалізації регіональної політики.

Водночас проблематика модернізації механізмів реалізації гуманітарної політики в умовах повномасштабної агресії РФ проти України все ще залишається актуальною та такою, що потребує подальших наукових розвідок.

Метою статті є обґрунтування перспективних шляхів модернізації механізмів гуманітарної політики держави в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Російсько-українська війна зумовила появу нових маркерів інформаційної безпеки й надалі спонукає міжнародне співтовариство до перегляду головних принципів і методів реалізації державної гуманітарної політики з метою протидії гібридній агресії, що здійснюється як РФ, так й іншими недемократичними режимами. Феномен гібридної війни висвітлює низку системних проблем і окреслює виклики як у сфері міжнародних відносин, так і в інформаційній політиці, загалом у гуманітарній сфері, оскільки «гібридність» має на меті, найперше, світоглядне, ідеологічне, ціннісне спрямування, що забезпечує різнорівневий контроль над суспільством, на яке й спрямовані такі впливи. В підсумку досягнення деструктивних цілей щодо створення соціального хаосу та дискредитації державної влади в країні стає можливим завдяки ціннісному дезорієнтуванню соціуму, розмиванню та втрати нацією власної ідентичності, сприйняття на рівні масової свідомості пропагованих ідеологем, стереотипів, фейкової інформації тощо. Основним середовищем здійснення гібридних атак і трансляції гібридних меседжів є гуманітарна сфера, де завдяки технологічності подання, інтерпретації й засвоєння інформації стають можливими викривлення реальності, маніпуляції, психологічні навіювання і впливи [1, с. 129].

Гуманітарна сфера сьогодні представлена сукупністю сфер людської діяльності, в яких духовно-творча, культурна, соціальна, суспільно-політична, науково-інтелектуальна, освітня, медична діяльність, у тому числі саморозвиток і самореалізація особистості, здійснюються без виробничої діяльності, але з можливістю отримання вигоди від продукту (матеріального чи нематеріального), створеного особою в результаті її невиробничої діяльності. У свою чергу гуманітарна політика включає конкретні економічні, фінансові, адміністративні, політичні та правові заходи, міжнародне співробітництво з метою досягнення, підтримки та фундаментального гуманітарного розвитку держави [2, с. 26].

Гуманітарний розвиток – це модель розвитку, яка орієнтована на максимальне використання потенціалу кожної людини та суспільства в цілому, створення належних умов для реалізації всього інтелектуального, культурного та творчого потенціалу людини та нації. Сприяння та забезпечення гуманітарної безпеки на регіональному та глобальному рівнях лежить в основі ряду національних політик [3, с. 89–91].

Гуманітарна політика держави – це систематична та узгоджена діяльність держави у відносинах з людьми зокрема та суспільством у цілому, що здійснюється через органи державної, законодавчої та судової виконавчої влади за участю громадськості та враховує основні права і прагне як у власних інтересах, так і в інтересах держави досягти високого рівня життя, духовності та інтелектуального розвитку [2, с. 30].

Гуманітарна сфера є предметом гуманітарної політики держави та включає єдність об'єктивних і суб'єктивних чинників суспільного життя з метою створення умов для соціально-гуманітарного розвитку суспільства, соціального, інтелектуального і духовного розвитку людини, реалізації їх соціальних і духовних потреб, формування і збагачення творчого потенціалу особистості, повної реалізації її життєвих сил, соціодинаміки освіти, науки, культури [2, с. 34].

Проблематика формування інституційних механізмів діалогової комунікації держави і громадянського суспільства для провадження гуманітарної політики в Україні базується на теорії і практиці взаємодії держави і громадянського суспільства. Інститути громадянського суспільства можуть брати участь в управлінні, взявши на себе ряд державних функцій. Цілями державної гуманітарної політики є: зміцнення громадянської ідентичності; створення умов для виховання громадян; збереження історичної та культурної спадщини і її використання для виховання та освіти; передача від покоління до покоління усталених для цивілізації цінностей та норм, традицій, звичаїв і зразків поведінки; створення умов для реалізації кожною людиною її творчого потенціалу; забезпечення доступу громадян до знань, інформації, культурних цінностей і благ. В системі державного управління гуманітарним розвитком формується об'єктивно необхідна інтегральна, комплексна державна концепція, стратегія гуманітарного розвитку, стратегія розвитку людського потенціалу [3, с. 87].

Варто також зауважити, що гуманітарною сфера є важливою складовою політики забезпечення національної безпеки. Це форма свідомого впливу на життєдіяльність людей з метою її зміни в інтересах учасників цих відносин. Ступінь державної керованості гуманітарною безпекою багато в чому залежить від дієвості таких регуляторів, як: культура, традиції, норми моралі, ідеологія, зрілість свідомості, освіченість і науковість тощо. Під впливом цих регуляторів змінюється і характер управлінських відносин, що дозволяє подолати неорганізованість і розбалансованість у суспільному житті, які зумовили кризу гуманітарної сфери. Водночас в умовах сьогодення гуманітарна безпека має бути пріоритетним орієнтиром у державному управлінні як на центральному, так і на місцевому рівнях, оскільки вона визначає смислові домінанти існування суспільства та кожної особистості, утвердження духовно-моральних цінностей, культури, колективного несвідомого нації тощо [4, с. 168–169].

Тому державі важливо забезпечити ефективне управління гуманітарною безпекою, тобто безпосередній вплив органів державної влади на процеси гуманітарного розвитку, сукупність скоординованих засобів, дій і заходів держави, що здійснюються навколо стратегії безпеки та цілеспрямованих рішень щодо розробки та реалізації захисту життєво важливих інтересів суспільства від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Відповідно до Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [5] визначено принципи внутрішньої політики у гуманітарній сфері, тобто основні положення, що визначають пріоритети та принципи реалізації відповідної політики. Враховуючи, що з точки зору системного підходу управління загалом і державне управління зокрема означає процес цілеспрямованого впливу на об'єкт управління для задоволення потреб, засадами, встановленими законом, внутрішня політика в гуманітарній сфері, визначена у вигляді пріоритетних завдань держави, яку можна систематизувати за такими цілями. Об'єктами державного управління у цьому випадку є мова, освіта і наука, культура, духовний розвиток, релігійні, міжрелігійні та національні відносини, інформаційний простір, охорона здоров'я, спорт та молодь тощо.

На державному рівні мають виконуватися наступні функції з реалізації гуманітарної політики: формування наукових засад державної політики у гуманітарній сфері; організація

наукових досліджень, у тому числі соціокультурного розвитку суспільства; забезпечення підготовки і підвищення кваліфікації персоналу для закладів та організацій культури і мистецтва; організація і розширення міжнародних гуманітарних зв'язків; забезпечення функціонування єдиного культурного простору; фінансова підтримка регіонів, які не мають достатніх власних ресурсів для здійснення пріоритетних програм гуманітарного розвитку за рахунок коштів державного бюджету; правове забезпечення умов гуманітарного розвитку; розробка та реалізація спеціальних державних програм для збереження пам'яток культури, інших культурних цінностей загальнонаціонального значення, які функціонують в регіонах [6, с. 91].

Гуманітарна політика має розглядатись як обов'язковий механізм впливу держави на формування суспільної свідомості та системи цінностей. Держава має широкі повноваження розвивати і впроваджувати необхідні ідеології в суспільну свідомість у гуманітарній сфері через управління державними установами; створення організаційно-правових засобів регулювання гуманітарних процесів і захисту національної культури; стимулювання формування необхідного попиту на культурні продукти з необхідним ідеологічним забарвленням або такими ознаками, що формують необхідну якість індивідуальної та суспільної свідомості, правової культури тощо. Кінцевою метою такої політики має бути багатогранний розвиток самоідентичності українського народу та формування такого рівня національної свідомості, що забезпечить спротив будь-яким зовнішнім деструктивним впливам [7, с. 122].

Можна констатувати, що з початком широкомасштабної агресії росії проти України національний спротив здійснюється, головним чином, за рахунок масової культури. Тому необхідно розуміти різноманітність і складність масової культури, в рамках якої люди з різними бажаннями і вподобаннями можуть знайти культурні моделі, придатні для їх задоволення в умовах воєнного протистояння.

Масова культура також може здійснювати маніпулювання споживачами інформації, вибудовувати в їхній свідомості стереотипи та пріоритети, які канонізують певний світогляд, певну семіотичну та символічну «реальність», яка зазвичай не відповідає онтологічно дійсній. Масова культура виконує свою трансляційну функцію, спрямовану на уніфікацію суспільства, на формування у свідомості мас мозаїчного псевдобачення світу, яке фактично постає як прояв панівних ідеологем. Основною причиною привабливості цього ідеологічного проекту для мас є задоволення потреби в інформації про мінливе середовище, яка вкрай необхідна для оцінки перспектив і психологічної адаптації до реальності [8, с. 140–141].

Масова культура функціонує як важливий орієнтаційний засіб особистості в складному інформаційному просторі сучасного суспільства. По суті, це інформаційний простір, з якого всі члени суспільства можуть отримувати інформацію про стереотипні соціокультурні ситуації та стандартні стосунки в них. Найважливішим чинником організації такого інформаційного простору є інституції, які складають простір масової комунікації: органи виконавчої влади, громадські організації, державні та громадські комітети тощо. Джерелом інформації та засобом її передачі, а також залученими до цього процесу професіоналами є організатори інформаційного простору масової культури. Адже організована інформація може стати ідеологічною основою для теоретичної парадигми сталого розвитку суспільства. Тому до очевидних основних завдань сучасної масової культури належить створення інформаційного простору для стабілізації суспільних процесів і навіть формування відповідної ідеології. Через медіа, інтернет, так званих кореспондентів соціальної реклами, а також через діяльність громадських рухів і груп, громадських організацій, флешмобів,

піар-акцій тощо це стає все більш популярним і користується попитом серед населення. У цьому зв'язку масова культура виступає також транслятором ціннісних орієнтирів і поведінкових моделей, що визначають життя соціуму. На думку Н. Доній, масову культуру доречно розглядати як явище, яке трансформує та адаптує набір історично існуючих, універсально «вічних» істин та цінностей [9, с. 57]. Цінності ж, своєю чергою, впливають на людські вчинки, визначають буття людини в соціокультурному просторі. Здатність людини сприймати цінності, які передає суспільство, є запорукою соціальної стабільності і ефективного вирішення конфліктів [10, с. 56].

Масова культура постає як феномен новітнього міжнародного протистояння, що виникає в умовах сучасної геополітичної системи, боротьби за перевагу та вплив, що ведеться силами держав, їх коаліцій та недержавних акторів. Сучасні геополітичні реалії України свідчать про неефективність методів традиційної протидії та офіційного спростування представниками влади тієї чи іншої інформації, що надходить у ЗМІ. З цього випливає, що необхідно вживати заходів для активної протидії інформаційним кампаніям проти України, наприклад, шляхом використання наступальних інформаційних операцій з використанням масової культури нахшталт діпфейків, фішингів тощо [4, с. 200].

Розглядаючи гуманітарний простір у контексті гібридної війни та агресії, треба зазначити, що в історичному хронотопі він не лише створюється людьми, а й має зворотний зв'язок: активно формує людину в ньому. Вигідна для агресора зміна суспільної поведінки відбувається під впливом інформації і не може бути реалізована без залучення культурного простору кожної особистості. Основними джерелами впливу пропаганди є засоби масової інформації. Вони поширюють в інформаційному просторі певні культурні продукти з прихованим змістом, корисним для сторони, яка на них впливає. Необхідною умовою впливу агресора є зміна культурного простору. Коли медіа свідомо нав'язують людині цінності іншої культури, такий вплив обов'язково матиме ефект. Отже, завдання такого впливу – створити у ворожому суспільстві атмосферу бездуховності, негативного ставлення до культури та історичної спадщини; маніпулювання суспільною думкою для створення політичної напруги; провокувати суспільно-політичні, національноетнічні та релігійно-конфесійні суперечки; дискредитація фактів історичної, національної самосвідомості людей, зміна системи цінностей; формування втрати волі до боротьби. Водночас вплив культури в ході такої війни також пов'язаний з поширенням чужої масової культури, яка має певне ідеологічне наповнення [11, с. 64].

У цьому контексті важливо також розуміти потребу ефективної організації державних стратегічних комунікацій як критично важливих чинників забезпечення інформаційної й гуманітарної безпеки суспільства та його стабільного розвитку. Стратегічні комунікації передбачають певний план дій, розроблений сценарій, реалізація якого має здійснюватися з використанням традиційних та інноваційних комунікативних каналів, засобів та інструментів. Ключовим механізмом організації стратегічних комунікацій є нарратив, який допомагає конструювати сприятливу для держави картину реальності з метою лобювання національних інтересів.

В умовах воєнного стану Україні для модернізації реалізації гуманітарної політики можна запропонувати такі напрями: залучення експертного середовища та громадянського суспільства до розробки та реалізації державної гуманітарної політики; створення умов для популяризації видатних діячів культури та здійснення заходів щодо популяризації та розвитку народного мистецтва та народних промислів; включення до освітнього законодавства положень щодо мистецької освіти; реалізація програм формування національної мовно-культурної самосвідомості, патріотизму; ініціювання освітніх проєктів національно-патріотичного

виховання; створювати умови для підвищення культурного виховання, творчого розвитку громадян; проводити інформаційно-просвітницьку діяльність серед молоді; формування ціннісних орієнтацій та громадянської свідомості; популяризація культурного українського продукту, мови, кінематографу, україномовних видань, медіа тощо [12, с. 168].

Отже, модернізація механізмів гуманітарної політики має враховувати потребу у забезпеченні національного спротиву України, розвиток національної ідентичності та суспільний розвиток з урахуванням міжнародних демократичних цивілізаційних принципів і цінностей. У зазначеному контексті держава має забезпечувати організаційно-правові, матеріально-технічні, суспільно-політичні умови, в межах яких відбувається становлення гуманітарного середовища, визначаються загальні тренди формування суспільної думки, індивідуальної та суспільної свідомості, межі й детермінанти правової культури. Загалом в інформаційному та культурному просторі, у виробництві масовокультурного продукту, створенні інших творів культури і мистецтва має бути чітко сформований україноцентричний стратегічний наратив.

Список використаної літератури

1. Мельник І. В. Механізми впливу держави на формування масової культури в умовах гібридної війни: дис. ... доктора філософії у галузі публічного управління та адміністрування / КНУ ім. Тараса Шевченка. Київ, 2023. 271 с.
2. Демидко Д. Л. Державна гуманітарна політика у становленні громадянського суспільства в контексті національної безпеки України: дис. ... доктора філософії у галузі публічного управління та адміністрування / Львівський нац. ун-т ветеринарної медицини та біотехн. імені С. З. Гжицького. Львів, 2021. 235 с.
3. Лясота А. Є. Сучасна гуманітарна політика: інституційний діалог держави та громадянського суспільства / *Epistemological studies in philosophy, social and political sciences*. 2019. № 2 (1). С. 86–94.
4. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Київ : НАДУ, 2011. Т. 4 : Галузеве управління / наук.-ред. колегія : М. М. Іжа (співголова), В. Г. Бодров (співголова) та ін. 2011. 648 с.
5. Закон України № 2411-VI від 01.07.2010 «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (у редакції від 31.03.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text> (дата звернення: 07.12.2023).
6. Ситник Г. П., Андреев С. О. Особливості соціальних надзвичайних ситуацій та проблеми їх класифікації / Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2015. № 1. С. 37–47.
7. Чечель О. М. Поняття і зміст механізмів державного управління в гуманітарній сфері / Публічне управління та митне адміністрування. 2019. № 3 (22). С. 137–145.
8. Бойко А. О. Феномен маси як атрибут суспільства і культури: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії / Національна академія педагогічних наук України. Київ, 2016. 210 с.
9. Доній Н. Популярна культура як результат аксіологічного зсуву в соціальному просторі Модерну та Постмодерну. Духовність. Культура. Виклики сьогодення. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю (м. Львів, 21-22 квітня 2017 р.). Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2017. С. 54–58.
10. Фінагіна О. В., Бітюк І. М., Буряк Є. В. Передумови, принципи та інструменти реалізації регіональної політики: досвід ЄС / Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія: Економічні науки. 2020. Випуск 57. С. 5–17.

11. Телешун С. О. Управління людьми в нестабільному інституційному середовищі. світові тенденції та українські реалії / Вісник НАДУ. Серія «Державне управління». 2019. № 1. С. 60–66.
12. Світова гібридна війна: український фронт / За заг. ред. В. П. Горбуліна. Національний інститут стратегічних досліджень. Київ: НІСД, 2017. 496 с.

MODERNIZATION OF MECHANISMS FOR THE IMPLEMENTATION OF UKRAINE'S HUMANITARIAN POLICY

Svitlana Prysiazhniuk

*Taras Shevchenko National University of Kyiv, Military Institute
Yulia Zdanovska str., 81, 02000, Kyiv, Ukraine*

The article analyzes promising ways to modernize the mechanisms of the state humanitarian policy in the context of the full-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine.

It is found that the goals of the state humanitarian policy are: strengthening civic identity; creation of conditions for the education of citizens; preservation of historical and cultural heritage and its use for upbringing and education; transmission from generation to generation of values and norms, traditions, customs and patterns of behavior established for civilization; creation of conditions for the realization of each person's creative potential; ensuring citizens' access to knowledge, information, cultural values and benefits.

It is established that the Russian-Ukrainian war highlighted a number of systemic problems in the humanitarian sphere, which are primarily related to the formation of institutional mechanisms for dialogue communication between the state and civil society in order to implement the state humanitarian policy. Therefore, it is important for the state to ensure effective management of human security, that is, the direct influence of public authorities on the processes of humanitarian development, a set of coordinated means, actions and measures of the state carried out around the security strategy and purposeful decisions on the development and implementation of protection of the vital interests of society from internal and external threats.

It is proved that humanitarian policy should be considered as a mandatory mechanism of the state's influence on the formation of public consciousness and the system of social values. Modernization of humanitarian policy mechanisms should take into account the need to ensure Ukraine's national resistance, the development of national identity and social development, taking into account international democratic civilizational principles and values.

Key words: humanitarian policy, humanitarian sphere, humanitarian development, mass culture, hybrid war, strategic communications, narratives.